

Tartalomjegyzék

Bevezető	1
A kommunista uralom időszaka Romániában	2
A 2009/221-es számú, az 1945. március 6. és 1989. december 22. közötti időszak politikai pereiben elítéltekről szóló törvény	5
1. cikkely: Mit takar a <i>politikai elítélés</i> fogalma?	5
2. cikkely: A bírói döntés hatásai	8
3. cikkely: Politikai jelleggel bíró közigazgatási intézkedések	8
4. cikkely: Kik kérhetik az elítélés politikai jellegének megállapítását?	8
7. cikkely: Mely elítéltek esetén nem alkalmazható a törvény?	9
5. cikkely: Jótételi intézkedések	10
Az elszennvedett erkölcsi károkért követelhető nem vagyoni kártérítés	13
Mit takar a „nem vagyoni kár” fogalma?	13
A nem vagyoni kártérítés	14
A jogszabály gyenge pontjai	15
1. Kártérítés vagy kárpótlás?	15
2. A kárpótlás mértéke	16
Határ a csillagos ég?	16
A kormány válasza	16
Felső értékhatár vs. <i>személyiségi jogok</i>	17
3. Megoldás: egységes megítélési kritériumrendszer	17
4. A tervezett sürgősségi kormányrendelet vs. a polgári törvény nem-visszaható hatálya	19
5. Az Orășel-ügy	20
6. Társadalmi kihatás	20
7. Kinek jár az erkölcsi kárpótlás? A hozzátartozók jogérvényesítésének problémája	20
Külföldi vonatkozások	23
Jótételi intézkedések a volt kommunista országokban	25
A törvény jelentősége	27
Bibliográfia	28

*Mottó: „Mit ér az embernek, ha az egész világot megnyeri is, de a lelke kárt szenved?”
(Máté evangéliuma 16:26)*

Bevezető

Románia köztársasági elnöke 2006 áprilisában felkérte Vladimir Tismăneanut a kommunizmus elítélését "intellektuálisan és morálisan" alátámasztó bizottság megszervezésére. A Romániai Kommunista Diktatúra Elemzésének Elnöki Bizottsága által elkészített jelentés (**„Raportul Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România”**) alapján 2006. december 18-án Románia köztársasági elnöke, Traian Băsescu a román állam nevében a Parlament két háza előtt elítélte a „bűnös és törvénytelen” kommunista rendszert, és bocsánatot kért az áldozatoktól.

A Tismăneanu-jelentés ajánlasként megfogalmazta a kommunista büntető törvénykönyvek politikai jellegű előírásai alapján történő elítélések eltörlését, illetve a megtorló intézkedések törvénytelenységének elismerését az igazságszolgáltatás által.

Az ajánlásban foglaltak megvalósítása a politikai jellegű elítélésekre és közigazgatási intézkedésekre vonatkozó 2009. évi 221. törvény által vált lehetővé, amely megteremtette a jóvátételi követelések kielégítésének jogi alapját.

A 2009/221-es számú törvény lehetőséget nyújt az 1945. március 6. és 1989. december 22. közötti időszak politikai pereiben elítéltek számára, hogy kárpótlást igényeljenek az igazságtalan bebörtönzés, elszenvedett meghurcoltatás kompenzálására.

Dolgozatomban az 2009/221-es számú törvénnyel kapcsolatban felmerülő elméleti és gyakorlati kérdéseket járom körül, kiemelve a törvény hiányosságait, ugyanakkor megoldásokat keresve a buktatók kiküszöbölésére.

Különös figyelem illeti a törvény értelmében igényelhető erkölcsi kárpótlás intézményét, amely a gyakorlatban rengeteg problémát vet fel.

Mit takar a politikai elítélés fogalma?

Mekkora összeggel lehet kárpótolni valakit több börtönben eltöltött év szenvedéseierért?

Milyen igényeket érvényesíthetnek a hozzátartozók?

Többek között ezekre a kérdésekre keresem a választ dolgozatomban.

A kommunista uralom időszaka Romániában

A II. világháború után Románia a Szovjetunió erős nyomása alatt a kommunista tömb részévé válik.

1945 februárjában egy szovjet küldöttség érkezik Bukarestbe Andrej Visinszkij (Andrei I. Vâșinski) külügyminiszter-helyettes vezetésével. A küldöttség követelésére 1945. február 28-án lemond az utolsó nem kommunista miniszterelnök, Nicolae Rădescu, és Mihály király kénytelen kinevezni 1945. március 6-án Petru Grozát miniszterelnöknek.

Groza miniszterelnökségének igazolására 1946. november 19-én választásokat tartanak, amelyet a Demokrata Pártok Tömbje (Blocul Partidelor Democrate) nyer meg. Ez egy baloldali koalíció, amely többek közt a Román Kommunista Pártból (PCR), Szociáldemokrata Pártból (PSD), és az Ekésfrontból (Frontul Plugarilor) tevődött össze. A koalíció választási csalások és megfélemlítés által jutott hatalomra.

A Groza-kormány terrort vezetett be mindazokkal a politikai ellenfeleivel szemben, akik a kommunista hatalomátvétel útjába álltak. A kommunisták átvették az uralmat a fegyveres erők fölött, és a rendőrségben és a csendőrségben nagyarányú tisztogatást hajtottak végre.

1945 augusztusáig több mint 10 ezer letartóztatás történt, az igazi hajtóvadászat azonban az 1947-es párizsi békeszerződés aláírása után kezdődött.

A Groza-kormány korlátozta a megengedett pártok számát. A cél a Nemzeti Parasztpárt felszámolása volt. Letartóztatták a Nemzeti Parasztpárt több kulcsfiguráját, és Iuliu Maniut, a part elnökét életfogytiglani börtönre ítélték „a román nép ellen elkövetett politikai bűneiért”.

1947 augusztusában feloszlatták a Nemzeti Parasztpártot és a Nemzeti Liberális Pártot, majd 1948-ban a Román Munkáspárt belépett a kormánykoalícióba, így a politikai ellenzék gyakorlatilag minimálisra apadt.

1947. december 30-án lemond Mihály király, és kikiáltják a Román Szocialista Köztársaságot.

Az 1936-os Büntető Törvénykönyv lehetséges büntetésként a kényszermunkát is megjelöli.

1957-ben Románia ratifikálja az ENSZ Nemzetközi Munkaügyi Szervezete (ILO) Kényszermunkáról szóló 1930. évi 29. Egyezményét, amely többek között engedélyezi az elítéltek munkavégzésre való kötelezését. Az Egyezmény gyakorlatba ültetése az 1950-es Munka törvénykönyvének módosítása révén valósul meg. A módosított, kiegészített 1950-es Munka törvénykönyve engedélyezi a kényszermunkát, az “ellenséges elemek átnevelése”

érdekében. Így több ezer politikai elítélt dolgozik a Duna–Fekete-tenger csatorna építkezésén az '50-es évektől egészen a '80-as évek végéig.

Az 1956-os magyarországi forradalommal való szimpatizálás vádjával nagyon sok erdélyi magyart ítélnék el.

Egy korábban készített interjúm során Kelemen László, az 1956-os forradalom romániai magyar résztvevője nyilatkozott az általa elszenvedett meghurcoltatásról.

-Az októberi események hatására Szovátán nyolctagú fegyveres ellenálló csoport alakult, melynek Ön is tagja volt. (...) Hogyan támogatták a forradalmat?

-Társaimmal elhatároztuk, hogy átmegyünk Magyarországra, csatlakozunk a felkelőkhöz (...) Később (...) úgy döntöttünk, itt maradunk az országban, és. (...) Megegyeztünk, hogy fegyvert, írógépet és sokszorosítót szerzünk, röpcédulákat készítünk román és magyar nyelven, amelyeken keresztül a lakosságot fellázítjuk. Fegyverzetünk elég szegényes volt: csupán három pisztolyt sikerült megszerezniünk. (...) Fiatalok voltunk és tudatlanok. Elhatározásunk a Szekuritáté tudomására jutott: K.K elárult minket. Őt később a tárgyalásra is beidézték, de nem jelent meg. Október 26-30. között mindannyiunkat elfogtak.

-Hogyan bántak Önökkel letartóztatásuk után?

-Napokig csak vertek: tenyeres, talpas, nyakcsigolya, boka. A marosvásárhelyi Szekuritátén egy hónapig ültünk vizsgálati fogságban, ismétlődő vallatások között.(...)

December 14-én a Kolozsvári Katonai Törvényszék ítélte el minket a társadalmi rend elleni cselszövés büntettéért. A vád: Erdély visszaszerzésére irányuló, irredenta mozgalom szervezése.

-Az erdélyi „szabadságharcosok” 4-től 10 évig terjedő börtönbüntetést kaptak, amelyet Marosvásárhelyen, Jilaván, Szamosújváron és Periprava-n töltöttek le.

-Én négy év büntetést kaptam. Marosvásárhelyen, Szamosújváron, majd egy Bukarest melletti föld alatti börtönben raboskodtam. Végül Sloboziára kerültem, ahonnan 1960-ban szabadultam. (...) Velünk, politikai foglyokkal nagyon kegyetlenül bántak, főleg Szamosújváron. (...)

-Milyenek voltak a börtöni körülmények?

-Csupasz ágyon, ágytakaró és szalmazsák nélkül aludtunk. Az étel gyenge volt és kevés. Fűtést egy télen tíz alkalommal ha adtak, sőt az enyhébb teleket melegítés nélkül húztuk ki. Ruházatunk nagyon gyenge volt, éveken át nem kaptunk semmi utánpótlást.

-A börtönbüntetés letöltése után hátrányt jelentett a múltja?

-Igen. Hazatérésem után két napra jelentkeztem a szovátai milícián, mint mindegyik politikai fogoly. A Szekuritáté üldözött, hét hónapig nem kaptam munkát. Ha ma ígértek valahol,

másnap azt mondták: „Sajnos nem alkalmazhatunk, rendőrségi utasítás.” Végül panaszt tettem a helyi párttitkárnál, és négy napon belül álláshoz jutottam.¹

1945. és 1989. között a romániai börtönökben és munkatáborokban olyan személyek tízezreit tartották fogva, akiknek egyetlen bűne, hogy nem értettek egyet a Román Kommunista Párt által bevezetett társadalmi és a politikai rendszerrel. Ezeket a politikai foglyokat veszélyesebbnek titulálták, mint a „gazembereket”, „hétköznapi” bűnözőket, és szigorúbb körülmények között kellett letölteniük büntetésüket.

Minden politikai fogoly számára bűnügyi nyilvántartó lapot (fișă matricolă penală) vagy börtöni nyilvántartó lapot (fișă de penitenciar) állítottak ki. Ezeket a dokumentumokat a Börtönök Vezérigazgatóságának (Direcția Generală a Penitenciarelor) levéltárában őrizték, és az adatokat a Jilava-i börtönben összesítették. Most a Kommunizmus Büntényeit Vizsgáló Intézet (**Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc - IICCMER**) honlapján olvashatóak A-K-ig kezdődő nevű személyek esetén.²

A bűnügyi nyilvántartó lap tartalmazta a személyes adatokat (név, születési dátum és hely, szülők neve, illetve lakcím), az elítéléssel kapcsolatos adatokat (cselekmény rövid leírása az alapul szolgáló törvénycikkely megjelölésével, letartóztatási parancs, bírói ítélet, a büntetés típusa és időtartama), illetve a politikai elítélési státusz szempontjából releváns információkat, mint foglalkozás, vagyoni helyzet, társadalmi származás és politikai hovatartozás. A legfontosabb ismérvek ezeknek a nyilvántartó lapoknak, hogy a foglyok adatait két részre osztják: múltbeli és jelenlegi, tehát a népköztársaság bevezetése előtti és utáni adatokra.

(lásd 1. számú melléklet)

¹ Hegyi Noémi: A szovétai forradalmárok, 1956. XIV. Diákévkönyv, Tinivár kiadó, Kolozsvár, 2007.

² www.crimelecomunismului.ro

A 2009/221-es számú, az 1945. március 6. és 1989. december 22. közötti időszak politikai pereiben elítéltekről szóló törvény

A forradalom után 20 évvel a román törvényhozó megteremti a jogi keretet a kommunista rendszer politikai pereiben elítéltek szenvedéseinek, meghurcoltatásának jóvátételére.

A 2009. évi 221. törvény 2009. június 11-én jelent meg a Hivatalos Közlöny 396. számának Első részében.

A továbbiakban megvizsgáljuk a törvény előírásait, tisztázzuk a politikai elítélés és a politikai jelleggel bíró közigazgatási intézkedés fogalmát, azonosítjuk a jóvátételi intézkedések formáit és az erre jogosult személyek körét.

1. cikkely: Mit takar a politikai elítélés fogalma?

Politikai jellegű elítélés minden, 1945. március 6. és 1989. december 22. között végleges bírói döntés alapján elrendelt elítélés, 1945. március 6. előtt vagy után elkövetett cselekedetekért, amelyeknek célja az 1945. március 6-án bevezetett totalitárius rendszerrel való ellenszegülés.

A törvény 1. cikkelyének 3. bekezdése alapján szintén politikai jellegű elítélésnek tekinthetők az 1945. március 6. és 1989. december 22. között, más bűncselekmények esetében hozott ítéletek, amennyiben az adott cselekedetek elkövetésének célja egyezik az 1999/214-es, a politikai okokból elkövetett bűncselekményekért elítélt személyeknek, a politikai okokból önkényes közigazgatási lépéseket elszenvedett, és a Romániában bevezetett kommunista rendszerrel szembeni fegyveres ellenkezés, és a rendszer erőszakos felszámolásában résztvevő személyeknek antikommunista ellenálló harcosi rangot nyújtó, a 2001/568-as törvény által módosított és kiegészített sürgősségi kormányrendelet 2. cikkelyének 1. bekezdésében foglaltakkal.

Az 1999/214-es sürgősségi kormányrendelet 2. cikkelyének 1. bekezdése alapján tehát politikai jellegű elítélésnek tekinthetők azon bűncselekmények esetében hozott ítéletek, amely cselekedetek célja:

- I. a diktatúra és a személyi kultusz, a terror és a politikai erő birtokosainak hatalommal való visszaélése elleni tiltakozás kifejezése**
- II. A demokrácia alapelveinek támogatása vagy alkalmazása**
- III. propaganda 1989. december 14-ig a társadalmi rend megdöntésére vagy a társadalmi rend elleni tiltakozás kifejezése**
- IV. a kommunizmus elleni fegyveres megnyilvánulás és a rendszer erőszakos megdöntése**
- V. az emberi alapjogok és szabadságok tiszteletben tartása, polgári, politikai, gazdasági, szociális és kulturális jogok elérése, a diszkriminatív intézkedések elhárítása, amelyeknek alapja a nemzetiség, etnikai hovatartozás, nyelv, vallás, politikai nézet vagy hovatartozás, vagyon vagy származás.**

A 3. bekezdésben megjelenő elítélések politikai jellegét a bíróság állapítja meg, ugyanezen törvény 4. cikkelyének alapján, ahogy a későbbiekben látni fogjuk.

A bíró az ítélet politikai jellegének megállapításakor az adott cselekedet célját veszi figyelembe. Politikai bűncselekménynek minősülnek tehát a politikai indíttatású, politikai jellegű célt szolgáló cselekmények.

A 3. bekezdésben megjelölt politikai bűncselekmények megítélésében a bíró nagy szabadságot kap, így a joggyakorlatban várhatóan eltérő értelmezések születnek.

A leggyakoribb cselekmények, amelyek maguk után vonták a letartóztatást és elítélést 1947. és 1989. között

➤ Az alkotmányos rend aláásásának büntette

Az 1936-os Büntető Törvénykönyv 207. cikkelye alapján az, aki erőszakos tetteket hajt végre azzal a céllal, hogy megváltoztassa a Román Népköztársaság alkotmányos formáját, ugyanakkor az is, aki a lakosokat az alkotmányos erővel szembeni felkelésre uszítja, az alkotmányos rend aláásásának büntettét követi el, és 5-től 10 évig terjedő börtönnel és 3-tól 5 évig terjedő polgári jogvesztéssel büntetendő.

➤ **A társadalmi rend elleni cselszövés büntette**

Az 1936-os Büntető Törvénykönyv 209. cikkelye alapján a társadalmi rend elleni cselszövés büntetnének elkövetése áll fenn a következő esetekben: *az állam társadalmi rendjének erőszakos úton történő felborításáért folytatott propaganda; titkos társaságok létrehozása vagy szervezése, a fent említett célokból, akár rendelkeznek azok nemzetközi jelleggel, vagy sem; erőszakos eszközök bevetése terror, félelem és társadalmi zűrzavar keltése érdekében, a romániai gazdasági és társadalmi rend megváltoztatásának céljából; az országban tartózkodó vagy külföldi nemzetközi szervezetekkel vagy személyekkel való kapcsolatba lépés, az ország demokratikus rendjének felborítását előkészítő utasítások vagy bármiféle segítség elfogadása érdekében; bármely, romániai vagy külföldi szerveződés segítése, amelynek célja a romániai gazdasági vagy társadalmi rend elleni küzdelem; a fent említett szerveződések tagjává válás; fasiszta, politikai, katonai, paramilitáris szervezetek alapítása, szervezése, az ilyen szervezetekben való tevékenykedés, részvétel, illetve az ilyen szervezetek, azok tagjainak, célkitűzéseinek javára folytatott propaganda olyan személyek esetén, akik nem tagjai az adott szervezetnek.*

Ez volt a legelterjedtebb besorolás, amely alapján meghozták a politikai jellegű ítéletet.

➤ **A nép felbujtása**

Az 1936-os Büntető Törvénykönyv 327. cikkelye alapján felbujtó az, aki a nyilvánosságot közvetlen módon a törvények és a hatóságok elleni engedetlenségre buzdítja, ezáltal veszélybe sodorva az ország biztonságát. Büntetése 5-től 10 évig terjedő fogház.

Az 1968-as Büntető Törvénykönyv felszámolta a büntetések általános és politikai büntetésekre való felosztását. Az előző törvénykönyv négy szabadságvesztéssel járó büntetésével (kényszermunka, fegyház, fogház, súlyos börtön) szemben egyetlen szabadságvesztéssel járó büntetést szab meg, és ez a börtönbüntetés. Az új törvénykönyv alapján a büntetés végrehajtása nem okozhat az elítéltnak fizikai szenvedést vagy megaláztatást.

Az 1968-as Büntető Törvénykönyv a politikai jellegű cselekedetek besorolásánál két irányvonalat követett. A 166. cikkely a szocialista rend elleni propaganda bűncselekményét határozta meg, míg a 155-157. cikkelyek az árulásra vonatkoztak, és hatásuk alá kerültek mindazok, akik bármiféle kapcsolatba kerültek idegen állampolgárokkal.³

³ A Kommunizmus Büntényeit Vizsgáló Intézet (IICCMER) ismertetője alapján.
www.crimelecomunismului.ro.

2. cikkely: A bírói döntés hatásai

Ezen törvény megszünteti az 1. bekezdésben megjelölt politikai jellegű elmarasztalást elrendelő bírói döntések hatásait. A 221-es törvény értelmében ezeket a bírói döntéseket többé nem lehet felhozni a politikai elítéltekkel szemben.

3. cikkely: Politikai jelleggel bíró közigazgatási intézkedések

Politikai jelleggel bíró közigazgatási intézkedés bármely, a volt Milícia és az Állambiztonsági Hivatal (Departamentul Securității de Stat) szervei által hozott intézkedés, amelynek célja az **egyén áthelyezése, kötelező lakhely megszabása, munkatáborokba való internálás**, illetve **kötelező munkahely kiutalása**, abban az esetben, ha ezeket az intézkedéseket a törvény által megjelölt jogszabályok alapján hozták meg. (3. függelék)

Amint láthatjuk, azon közigazgatási intézkedések felsorolása, amelyek esetében kérhető a politikai jelleg megállapítása, hiányos. A felsorolás nem tartalmazza többek között az 118/1990-es törvényrendeletben szabályozott pszichiátriai intézetbe való beutalást vagy az 568/2001-es törvényben szabályozott iskolákból, líceumokból és egyetemekről történő kicsapást.⁴

4. cikkely: Kik kérhetik az elítélés politikai jellegének megállapítását?

Az 1945. március 6. és 1989. december 22. között, az 1. bekezdés 2. cikkelye által nem tartalmazott cselekményekért elítélt személyek kérelmezhetik, hogy a bíróság állapítsa meg az elítélés politikai jellegét, az 1. cikkely 3. bekezdése alapján.

Ezt a kérést az elítélt személy halála után bármely érdekelt jogi- és magánszemély benyújthatja, illetve hivatalból kérelmezheti az érdekelt személy lakhelyének körzeti ügyészsége is.

A 4. cikkely alapján az elítélt személy halála után az érdekelt jogi személyek is igényelhetik a jóvátételi intézkedéseket. Ahogy a későbbiekben látni fogjuk, a jóvátételi intézkedések nemcsak vagyoni kártérítésben nyilvánulnak meg, hanem kiterjednek az erkölcsi kártérítésre is.

⁴ A Luca Raymond szenátor által kezdeményezett, b137/2010-es, Szenátushoz benyújtott, a 221/2009-es törvényre vonatkozó módosítási javaslat alapján.

Az erkölcs viszont csak természetes személyek kapcsán értelmezhető⁵, tehát jogi személy nem szenvedhet el a természetes személyre specifikus emberi jogok megsértésével okozott kárt.

A személyhez fűződő jog alanya nemcsak magánszemély, hanem jogi személy is lehet, azonban a jogi személy személyhez kapcsolódó joga korlátozott. Az erkölchöz fűződő jogok természetüknél fogva csak természetes személyhez köthetők, és a hozzátartozói nem vagyoni kártérítés témaköre sem érinti a jogi személyeket.⁶

A törvény egyik nagy hibája tehát, hogy lehetővé teszi a jogi személyek számára erkölcsi kártérítés igénylését.

Ugyanakkor azok a személyek, akik ellen olyan közigazgatási intézkedéseket rendeltek el, amelyeket a 3. cikkely nem sorol fel, szintén kérelmezhetik, hogy a bíróság állapítsa meg azok politikai jellegét, az 1. cikkely 3. bekezdése alapján.

A politikai jelleggel bíró közigazgatási intézkedések esetén a törvényhozó hasonlóan jár el, mint a politikai bűncselekményeknél. A közigazgatási intézkedés politikai jellegének megállapításakor azt kell vizsgálni, hogy milyen célt szolgált az elkövetett cselekmény.

A benyújtott kérés elévülhetetlen és bélyegi illeték mentes.

Az illetékes bíróság a törvényszék polgári szekciója, abban a körzetben, ahol az érdekelt személy lakhelye található. Az ítékezés ellentmondásos szóbeli tárgyalás alapján történik. A perbeli ellenfél az állam, amelyet a Közpénzügyi Minisztérium képvisel. A tárgyalásokon kötelező ugyanakkor az ügyész jelenléte is.

A bíróság köteles mindent megtenni azért, hogy az elítélt megkaphassa, vagy újra összeállíthassa egykori dossziéját, beleértve azt is, hogy szükség esetén kikéri a Volt Politikai Foglyok Szövetségének álláspontját, ha arra szükség van.

7. cikkely: Mely elítéltek esetén nem alkalmazható a törvény?

A 2009/221-es számú törvény előírásai nem alkalmazhatók olyan személyekre, akiket emberiség elleni bűncselekményekért, vagy rasszista, xenofób vélemények, nézetek, elméletek népszerűsítéséért ítélték el.

⁵ Dr. Tattay Levente: A személyhez fűződő jogok magánjogi védelmének áttekintése. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának honlapja: <http://www.jak.ppke.hu>.

⁶ Dr. Fézer Tamás: A nem vagyoni kártérítés megítélésének új irányai. A Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának honlapja: http://jog.unideb.hu/documents/tansegdlet_nem_vagyoni_2009.pdf.

5. cikkely: Jóvátételi intézkedések

Minden személy, aki 1945. március 6. és 1989. december 22. között politikai jellegű ítélet vagy közigazgatási intézkedés áldozatául esett, illetve e személyek halála után a házastárs vagy a rokonok, II. fokig, beleértve a II. fokú rokonokat is, kérelmezhetik a bíróságon, a jelen törvény érvénybe lépésétől számított 3 éven belül, az állam kötelezését a következő jóvátételi intézkedésekre:

a) *Nem vagyoni kártérítés az elítélés által elszenvedett erkölcsi károkért.*

A kártérítés mértékének meghatározásakor figyelembe kell venni, ha az adott személy az 1945. március 6-án bevezetett diktatúra által politikai okokból üldözött, illetve külföldre deportált vagy foglyul ejtett személyek számára bizonyos jogokat biztosító, **1990/118-as törvényrendelet**, illetve az **1999/214-es számú sürgősségi kormányrendelet** keretein belül már részesült jóvátételben.

b) *Kártérítés az elkobzott javakért.*

Ez a kártérítés egyenértékű kell legyen az elkobzott javakkal. Abban az esetben igényelhető, ha az adott javakat a 2001/10-es számú vagy a 2005/247-es számú törvény alapján az állam nem szolgáltatta vissza és nem biztosított egyenértékű kártérítést.

c) *Az elítélt jogaiba való visszahelyezése.*

Ez az intézkedés abban az esetben igényelhető, ha az elítélési határozat jogfosztást vagy katonai rangtól való megfosztást is elrendelt. Ez a pont megteremti a jogi alapot a volt politikai foglyok **rehabilitációjára**. A "rehabilitáció" fogalmának jelentése ez esetben tehát a büntető ítélet által elvont jogokba való visszahelyezés.⁷

Mint láthatjuk, 5. cikkely 1. bekezdése a potenciális örökösökre vonatkozik, akik nem feltétlenül kellett átalakuljanak tulajdonképpen örökössé a hagyaték elfogadásával. A törvény alapján tehát az előírt rokonsági viszonyban lévő személyek jogosultak a kártérítésre, attól függetlenül, hogy elfogadták-e a meghurcolt személy hagyatékát vagy sem.

Az 1. bekezdés a) és b) betűje alapján meghozott bírói döntések végrehajtása a Közpénzügyi Minisztérium hatáskörébe tartozik, és a megyei közpénzügyi főosztályok, illetve Bukarest municípium közpénzügyi főosztálya által valósul meg. Az 1. bekezdésben felsorolt kérések törvényi illeték mentesek.

⁷ A Pallas nagylexikona. Magyar Elektronikus Könyvtár.

Jelen törvény alkalmazható azon személyek esetében is, akiknek jogait elismerték az **1990/118-as törvényrendelet alapján**, illetve azok esetében, akiknek a 2001/568-as törvény által módosított és kiegészített **1999/214-es sürgősségi kormányrendelet** alapján elismerték antikommunista ellenálló harcosi minőségét, amennyiben ezek az intézkedések összhangban vannak az 1., 3. és 4. cikkely előírásaival. Ugyanakkor azon személyek esetében is alkalmazható, akiket a jelen törvény által megjelölt bűncselekményekért ítétek el, és a jelen törvény érvénybe lépéséig rendkívüli jogorvoslat eredményeképp elérték az elítélési határozat hatálytalanítását, érvénytelenítését vagy megsemmisítését, azzal a feltétellel, hogy nem részesültek az 5. cikkely 1. bekezdésének a), b) vagy c) betűjénél megjelölt jóvátételi intézkedésben.

Az **1990/118-as számú törvényrendelet** az 1945. március 6-tól kezdődően bevezetett diktatúra által politikai okokból üldözött, külföldre deportált, vagy fogságban tartott személyek számára egyes jogokat ismer el, mintegy kárpótlásként.

Így a törvényrendelet által megszabott feltételeket teljesítő személyek minden üldöztetésben, szabadságvesztésben eltöltött esztendőért havi 200 lej nyugdíj- vagy fizetéspótlékra jogosultak. A kedvezményezettek ingyenes orvosi kezelésben és gyógyszerellátásban részesülnek, és lakás iránti kérelmeiket soron kívül kell elintézni⁸, ugyanakkor többek között mentesülnek a helyi adók és illetékek fizetése alól, a rádió- és televízió bérlet fizetése alól, illetve évi tizenkét ingyen jegyre jogosultak bármely típusú személyvonat I. osztályán.

Láthatjuk, hogy az 1990/118-as számú törvényrendelet nem nyújt az áldozatok számára teljes mértékű kárpótlást. Ezt a hiányosságot hivatott pótolni a 221-es törvény.

Az 1. bekezdés b) betűje alapján nyújtott kártérítés maga után vonja a 2001. évi 10. törvény, illetve a 2005. évi 247. törvény alapján benyújtott keresetek megoldási eljárásának megszűnését.

Ez az előírás azzal magyarázható, hogy a 2005. évi 247. törvény által “megreformált” 2001. évi 10. törvény az 1945. március 6. és 1989. december 22. között önkényes módon elkobzott ingatlanokra vonatkozik, akárcsak az általunk vizsgált 221. számú törvény 5. cikkely 1. bekezdésének b) betűje. Nem lenne méltányos tehát az elkobzott ingatlanokért kétszeres kárpótlásban részesíteni az áldozatokat.

Ahogy a 2001/10-es számú vagy a 2005/247-es számú törvény alapján nyújtott kártérítés vagy visszaszolgáltatás kizárja a 221-es törvény 5. cikkely 1. bekezdés b) betűjének

⁸ Vallasek Magdolna Márta: A 118/1990 számú törvényerejű rendelet értelmezése és alkalmazása közti eltérések néhány erdélyi megyében, különös tekintettel Kolozs megyére.

alkalmazását, úgy a 221-es törvény 5. cikkely 1. bekezdés b) betűjének alkalmazása maga után vonja a 2001/10-es számú vagy a 2005/247-es számú törvény alapján megindított perek megszűnését. Tehát a 10-es vagy 247-es törvény alapján nyújtott kártérítés kizárja a 221-es törvény erre vonatkozó előírásainak alkalmazását, és vice versa.

Így elkerülhető, hogy az áldozat kétszeres kártérítésben részesüljön.

Ahogy észrevehettük, a 4. cikkelyre alapozott, az elítélés, illetve a közigazgatási intézkedés politikai jellegének megállapítására vonatkozó beadvány elévülhetetlen, míg az 5. cikkelyben felsorolt jótételi intézkedésekre vonatkozó beadványok a törvény érvénybelépésétől számított 3 éven belül elévülnek.

Ugyanakkor úgy a 4., mint az 5. cikkelyre alapozott beadványok bélyegi illeték mentesek, kivéve, ha az áldozatok elkobzott vagyont is visszakövetelnek.

A bélyegilleték-mentesség magyarázata az Alkotmánybíróság a Hivatalos Közlöny 2009. július 6-dikai 465. számában közzétett 2009. május 12-dikei 778. döntésében rejlik. Az Alkotmánybíróság kimondja, hogy a becsület, méltóság és jó hírnév ellen elkövetett károk esetén követelt erkölcsi kárpótlásra vonatkozó kereset, kérés, illetve jogorvoslat bélyegilleték-mentes. Az Alkotmány 1. cikkelyének 3. bekezdése alapján az emberi méltóság a jogállam legfelsőbb értékei közé sorolható, és különleges védelem illeti. Így a természetes személyek által benyújtott, a méltóság és jó hírnév sérelmeire alapozott erkölcsi károkra vonatkozó keresetek bélyegilleték-mentesek.⁹

A kérés benyújtásához szükséges dokumentumok

A politikai jellegű elítélések, valamint közigazgatási intézkedések bizonyításához feltétlenül szükséges a bűnügyi nyilvántartási lap (fișa matricolă penală), a bírói ítélet (sentința de condamnare), valamint vagyonekobzás esetén a lefoglalást és elkobzást bizonyító jegyzőkönyv (procesul-verbal de sechestrare și confiscare) csatolása. Amennyiben a politikai elítélt, vagy utódai nincsenek az adott dokumentumok birtokában, hozzájuthatnak az Országos Levéltárban, a megyei levéltárakban, a bíróságok levéltáraiban, vagy kérelmezhetik a CNSAS-nál (Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității) a dossziéjukhoz való hozzáférést, illetve annak fénymásolatát.

A CNSAS honlapján (www.cnsas.ro) megtalálhatók az erre vonatkozó kérvénytípusok.

⁹ A Román Alkotmánybíróság honlapja alapján.
http://www.ccr.ro/decisions/pdf/ro/2009/D0778_09.pdf

Az elszenvedett erkölcsi károkért követelhető nem vagyoni kártérítés

Mit takar a „nem vagyoni kár” fogalma?

A Magyar Jogi Lexikon szerint a nem vagyoni kár a személyiséghez fűződő jogok sérelmére elkövetett jogellenes magatartások következménye. A nem vagyoni károkozás eredményeként a személyhez fűződő jogok szenvednek csorbát.¹⁰ Ilyen esetben az emberi személyiség értékminőségének csökkenésével állunk szemben.¹¹

Tehát a nem vagyoni kár az emberi személyiségi jog megsértése következtében az emberi személyiség testi vagy lelki életminőségének hátrányos megváltoztatása.¹²

A nem vagyoni kár esetén a pénzbeli kártérítés funkciója olyan vagyoni szolgáltatás nyújtása, amely által lehetővé válik az elszenvedett sérelem hozzávetőleges kiegyensúlyozása a sérelemmel körülbelül egyenértékű másnemű előny biztosítása révén.

A személyiségsérelem súlyosságát a bíróság állapítja meg.

A sérelemnek súlyosnak, legalábbis érezhetőnek kell lennie. Erre utalhatnak az alábbi elemek¹³:

- a jogsértés szándékossága és tudatossága
- a sértett tiltakozása
- a jogsértés megismétlése
- több személyhez fűződő jog együttes sérelme (pl. a becsülethez, jó hírnévhez fűződő jog sérelme)
- közvetlen környezetben tett bántó megjegyzések, pletykálgodás és kirekesztés
- pszichés megrázkódtatás
- lejáratás
- bűnügyben való aktív részvétel keltésének a látszata.

¹⁰ Lamm Vanda, Peschka Vilmos: Jogi Lexikon. KJK-Kerszöv, Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 433. oldal.

¹¹ Köles Tibor: A nem vagyoni kár. HVG ORAC, Budapest, 1997., 48. oldal.

¹² Petrik Ferenc: Kártérítési jog. HVG ORAC, Budapest, 2002., 74. oldal.

¹³ Dr. Tattay Levente: A személyhez fűződő jogok magánjogi védelmének áttekintése. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának honlapja: <http://www.jak.ppke.hu>.

Fontos továbbá, hogy a személyiségsértés és keletkező hátrány között ok-okozati összefüggés álljon fenn. Abban az esetben, *ha nincs értékelhető hátrány a személyiség helyzetében, a bírósági gyakorlat nem tartja megállapíthatónak a nem vagyoni kártérítést.*

A nem vagyoni kárt egyes szerzők *erkölcsi kárnak* is nevezik. Az erkölcsi kár viszont a nem vagyoni kár szűkítése, mert az erkölcs csak természetes személyek kapcsán értelmezhető.¹⁴

A lato sensu értelemben vett erkölcsi kárnak több alcsoportja van¹⁵:

- ❖ senso strictu értelemben vett erkölcsi kár
- ❖ fizikai fájdalom
- ❖ lelki kár
Ezen belül ki kell emelni a szeretett személy elvesztése vagy súlyos megbetegedése által kiváltott lelki kárt. (prejudiciu moral prin rigoșeu- pretium affectionis).
- ❖ esztétikai kár
- ❖ az életörömök elvesztésének kára (loss of pleasure and delight, prejudiciul de agrement).

A nem vagyoni kártérítés

A polgárjogi felelősség alapelve a **teljes kártalanítás/kártérítés elve**, amelyet a **Polgári Törvénykönyv 998-999. cikkelye** fektet le¹⁶. A 998. cikkely alapján *minden emberi cselekedet, amely másnak kárt okoz, kötelezi azt, akinek a hibájából történt, a jóvátételre.*¹⁷ A 999. cikkely kimondja, hogy *az ember nemcsak azért a kárért felelős, amelyet cselekedete által okozott másnak, hanem a gondatlanságból vagy elővigyázatlanságból okozott kárért is.*¹⁸

A nem vagyoni kártérítés alapjául tehát a Polgári Törvénykönyv 998-999. cikkelye szolgál.

A nem vagyoni kártérítés a személyiség védelmét szolgáló polgári jogi szankció, az emberi személyiség értékminőségének csökkenésével bekövetkezett kár, amely akkor állapítható meg, ha a személyiség helyzete kedvezőtlenül változik meg a korábbi állapothoz képest.¹⁹

¹⁴ Dr. Tattay Levente: A személyhez fűződő jogok magánjogi védelmének áttekintése. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának honlapja: <http://www.jak.ppke.hu>.

¹⁵ Herman Cousy, Dimitri Droshout: Damages for non-pecuniary loss in a comparative perspective . W.V. Horton Rogers (ed.)

¹⁶ Liviu Pop: Drept civil român. Teoria generală a obligațiilor. Lumina Lex, Bukarest, 2000., 167-168. oldal.

¹⁷ Codul Civil, art. 998.: *Orice faptă a omului, care cauzează altuia prejudiciu, obligă pe acela din a căruia greșeală s-a ocazionat, a-l repara.*

¹⁸ Codul Civil, art. 999.: *Omul este responsabil nu numai de prejudiciul ce a cauzat prin fapta sa, dar și de acela ce a cauzat prin neglijența sau prin imprudența sa.*

¹⁹ Dr. Sipos Ferencz: A nem vagyoni kártérítés jogalapja az alkotmánybírósági határozatok és az ítélkezési gyakorlat tükrében. Dolgozat. Budapest, 2002. április.

A jogszabály gyenge pontjai

Bár a törvényhozó elképzelése elismerésre méltó, a gyakorlati alkalmazás során a törvény több ponton „sebezhetővé” válik.

Fontos lenne újragondolni a 221-es törvény **funkcióját**, a **kárpótlások mértékét**, **megítélési kritériumait**, illetve azt, hogy valójában **kiknek jár** ez a kártérítés.

1. Kártérítés vagy kárpótlás?

Erkölcsei kártérítésről lévén szó, vajon hogyan fejezhető ki pénzben az elszenvedett megaláztatás, meghurcoltatás? Tulajdonképpen arra a kérdésre keressük itt a választ, hogy „Mennyi is az ára a szabadságnak pénzben kifejezve?” A „szabadság” fogalma alatt értem általánosságban jogaink szabad gyakorlását.

Az erkölcsi kár nem fejezhető ki pénzben. Tehát a megítélt összegek *kártérítésként* való nevezése nem pontos, nem helyes ez esetben. Fogalomzavarral állunk szemben, hiszen a *kártérítés* valójában *kárpótlást* fed. A megítélt összegek célja nem az elvesztett érték helyettesítése, hanem az áldozatok fizikai és pszichikai fájdalmának enyhítése.

Az okozott nem vagyoni kár megtérítése gyakorlatilag megvalósíthatatlan. A cél tehát nem az eredeti állapot visszaállítása, mivel az lehetetlen, hanem az elszenvedett sérelmek fájdalmának enyhítése, a károsult, elvesztett értékek *pótlása*, *kompenzálása*.²⁰

A *kompenzáció* személyi sérelem, hátrány kiegyensúlyozása pénzbeli szolgáltatás nyújtásával.²¹

A kompenzáció a tönkretett életlehetőségeket helyettesítő, kiegyensúlyozó, az elvesztett helyett másnemű előnyt nyújtó funkciót tölt be.²²

Az eszmei kártérítés szimbolikus in integrum restitutio, a naturális in integrum restitutio helyett más, elvileg egyenértékű lehetőség biztosítása.²³

Tehát nem vagyoni kár esetén a kártérítés fogalma igazából a kárpótlásra vonatkozik.

Elektronikus változat:

<http://www.ajk.elte.hu/TudomanyosProfil/Kiadvanyok/elektronikus/themis/2003/SiposPeter-Karterites.pdf>

²⁰ Liviu Pop: Drept civil român. Teoria generală a obligațiilor. Lumina Lex, Bukarest, 2000.

²¹ Dr. Sipos Ferencz: A nem vagyoni kártérítés jogalapja az alkotmánybírói határozatok és az ítélkezési gyakorlat tükrében. Dolgozat. Budapest, 2002. április.

²² Dr. Sipos Ferencz: A nem vagyoni kártérítés jogalapja az alkotmánybírói határozatok és az ítélkezési gyakorlat tükrében. Dolgozat. Budapest, 2002. április.

²³ Lábady Tamás: A nem vagyoni kártérítés funkcióiról. Biztosítási szemle 1991/ 11-12. oldal.

Az erkölcsi kárpótlás összegének meghatározásakor tehát nem azt kell figyelembe venni, hogy mekkora jövedelemtől esett el az áldozat politikai indíttatású börtönbüntetése alatt, hanem, hogy milyen lelki és testi szenvedésnek, bántalmazásnak volt kitéve.

2. A kárpótlás mértéke Határ a csillagos ég?

Szintén kényes kérdés a kárpótlás nagyságának megállapítása.

Mekkora összeggel lehet kárpótolni valakit tizenöt börtönben eltöltött év szenvedése miatt?

Nos, Ion Diaconescu, a Nemzeti Parasztpárt volt elnöke megadta rá saját válaszát, amikor beperelte a román államot, és 18 millió euró kártérítést kért a kommunista börtönökben való politikai indíttatású fogva tartásáért. Ez az összeg az eddigi legnagyobb, amit kommunizmus idején politikai okok miatt bebörtönzött személy Romániában kártérítésként igényelt.

A volt politikust 1948 februárjában 15 év kényszermunkára ítélték, és elkobozták teljes vagyonát.

Állítása szerint a börtönben veréseknek, kínzásnak és éheztetésnek volt kitéve.

A Jilava-i börtönből Nagyenyedre, majd Râmnicra vitték, illetve a felsőbányai (Máramaros megye) ólombányában dolgoztatták. A politikus tizenöt év múlva, azaz 1962. november 30-án hagyhatta el a börtönt.

Diaconescu arra kéri a bíróságot, hogy állapítsa meg, hogy politikai alapon ítélte el őt annak idején a bukaresti hadbíró. Szerinte politikai döntés volt az is, hogy a Securitate a Brăila megyei Valea Călmățui községben jelölt ki számára kényszerlakhelyet 1962 decembere és 1964 áprilisa között. Ion Diaconescu ez utóbbiért 170 ezer eurós kártérítést kér.

A kormány válasza

A hasonló mértékű kárpótlási követelések megfélemezése érdekében a kormány 10.000 euróra akarja korlátozni annak a kárpótlásnak a mértékét, amely a kommunista rendszer volt politikai foglyainak járna.

A 221/2009-es törvényt módosító, jelenleg még csak tervezett sürgősségi kormányrendelet az elérhető kárpótlás mértékének valószínűleg egy tízezer eurós felső határértéket fog megszabni. A kormány szerint ez egy méltányos összeg, és nem jár messze a bíróságok gyakorlatától

sem.

Felső értékhatár vs. személyiségi jogok

A kormány kezdeményezése arról tanúskodik, hogy jó romániai szokás szerint a probléma megoldását ismét nem a gyökereinél keressük, hanem igyekszünk levágni a „beteg ágakat”.

A fent bemutatott sürgősségi kormányrendelet által éppen a személyiségi jogok lényegét hagynák figyelmen kívül, hiszen ahogy nincs két egyforma személyiség, úgy nem beszélhetünk két egyenértékű erkölcsi kárról sem. Az az összeg, amelyet megszabott keretek közt nyújtana az állam, nem nevezhető erkölcsi kárpótlásnak.

A tényleges, valódi erkölcsi kárpótlás „személyre szabott”, és figyelembe veszi az elszenvedett kár sajátos vonásait.

3. Megoldás: egységes megítélési kritériumrendszer

A kártérítés összegének meghatározása a bíróság mérlegelésén alapul. A bíróságnak figyelnie kell arra, hogy a kártérítés mértéke valóban a kár mértékéhez igazodjon, és ne ütközzön a *káron szerzés tilalmába*.²⁴

A károkozó, az állam köteles kifizetni azt az összeget, amely a károsultat ért nem vagyoni hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez szükséges, azonban a károsult az elszenvedett kár kapcsán nem gazdagodhat.

Egy esetleges sürgősségi kormányrendelet nem szünteti meg a kárpótlás mértékének meghatározásával kapcsolatos problémákat, és önkényes, jogbiztonság elleni lépésnek minősül.

A helyes megoldás a problémát gyökereinél orvosolná, mégpedig egy egységes megítélési kritériumrendszer felállítása által.

A személyiségi jogok egyénfüggősége miatt nagyon nehéz a megítélési kritériumok leszögezése.

De lege ferenda szükséges egy egységes, objektív kárpótlási kritériumrendszer felállítása.

A kárpótlások megállapításában alapul szolgálhatnak a következő objektív kritériumok: **az erkölcsi kár jelentősége, az elszenvedett fizikai és pszichikai fájdalom, a kár súlyossága, jellege, mértéke, illetve időtartama**²⁵, és **az elszenvedett sérelem folytán előállt hátrány.**

²⁴ http://www.union.hu/fogalomtar/fogalomtar_lem_aloldal/5813, 2010. április 8., 12:35.

²⁵ Mitru Carmina: Aspecte privind repararea daunelor morale în jurisprudența instanțelor naționale și jurisprudența C.E.D.O. Revista de științe juridice 1/2006.

Mivel a személyiségi jogok mindegyike ugyanolyan védelmet élvez, nem állíthatunk fel rangsort közöttük.

A német jogelmélet alapján az élet és testi épség védelme elsőbbséget élvez más személyiséghez kapcsolódó joggal szemben.²⁶ Ez a rangsor a gyakorlatban viszont nem alkalmazható, mivel a kárpótlás megállapításában a konkrét helyzet sajátosságait kell figyelembe venni.

A kárpótlás megállapításában az áldozat által konkrétan elszenvedett fizikai és pszichikai kár szolgál alapul, illetve annak későbbi kihatási. Figyelembe kell venni ugyanakkor a károkozás körülményeit. Meg kell vizsgálni, hogy a keletkezett kár milyen jellegű, mennyire súlyos, milyen erősségű, illetve a károkozás milyen időintervallumot ölel fel. A kár időtartamának kritériuma elsősorban a szabadságvesztéssel járó büntetések esetén bizonyul hasznosnak. A politikai okokból bebörtönzött, illetve a szabadságvesztést elrendelő közigazgatási intézkedések (pl. munkatáborokba, pszichiátriai intézményekbe való internálás) esetén a kárpótlás megszabásában fontos kritérium a börtönben, és egyéb, a szabadságvesztés letöltésére specializálódott intézményben eltöltött évek száma.

Az elszenvedett sérelem folytán előállt hátrány az élet súlyos és tartós megnehezülésére vonatkozik. A sérelem folytán előállt hátrány a társadalmi életben való részvétel sérülésében és az életörömök elvesztésében nyilvánul meg. A kommunizmusban meghurcolt személyek esetében jellemző a jó hírnév, méltóság elvesztése, a becsületen esett csorba, amelynek következtében sérül a személyről kialakult kép, és ez befolyással lehet a társadalmi életben való részvételére is.

A döntés meghozatalában a bíró a **méltányosság elve** szerint kell eljárjon.

Az elszenvedett kár súlyosságának kritériuma alapján azok, akiknek tényleg súlyosan megsértették személyiségi jogait, méltó kárpótlást nyerhetnének. Ez nem valósulhatna meg a tervezett kormányrendelet keretei között, hiszen a bíróságok találkozhatnak olyan esetekkel, amelyekben az elszenvedett sérelmek súlyossága, időtartama, és a megsértett személyiségi jogok fontossága miatt jóval nagyobb kártérítés lenne a méltányos. A 10 000 eurós felső határ a legsúlyosabb jogsértés esetén megítélhető kártérítést kellene jelentse. Hogyan dönthetnék el a bírók, hogy melyik az elképzelhető, előforduló legsúlyosabb jogsértés, amelyért megítélhető a maximális összeg? Pontos kritériumrendszer nélkül, jelen helyzetben sehogyan!

²⁶ Florin Streteanu: *Tratat de drept penal. Partea generală. Volumul I.* Editura C.H. Beck, București, 2008., 517-518. oldal.

Azáltal, hogy a bírók teljesen szabad kezet kapnak a kárpótlások nagyságának megállapításában, fennáll a visszaélések veszélye.

A kritériumrendszer kialakítása kompromisszumokkal járna a személyiségi jogok irányából, de nagyobb jogbiztonságot nyújtana a becsületes szándékú állampolgárok számára.

A fent bemutatott kritériumok figyelembevételével a kárpótlások megítélésében megvalósulhatna a méltányosság elve.

4. A tervezett sürgősségi kormányrendelet vs. a polgári törvény nem-visszaható hatálya

A sürgősségi kormányrendelet elfogadása esetén felmerül a polgárjogi törvény vissza nem ható erejének kérdése a már létező jogviszonyok esetében. A Legfelsőbb Ítélő- és Semmítőszék 2007-es LII. jogegységi döntvényének értelmében, az Alkotmány 15. cikkelyének 2. bekezdése²⁷ és a Polgári Törvénykönyv 1. cikkelye²⁸ alapján, a polgári törvény nem visszaható hatályú.

A jelen helyzetben nem indokolt sürgősségi kormányrendelet meghozatala. Az Alkotmány 115. cikkelyének 4. bekezdése alapján a Kormány sürgősségi rendeletet csak azokban a rendkívüli esetekben fogadhat el, amelyeknek szabályozása nem tűr késedelmet.

Ezt az álláspontot támasztja alá az Alkotmánybíróság 2010. február 10-dikei 109. döntése is, amelyet a Hivatalos Közlöny 2010. március 16-dikai, 175. számában adott közre, és amely a fenti okból egészen alkotmányellenesnek nyilvánította a 159/2008-as kormányrendeletet.

A 2009/221-es törvény esetében pedig semmiféle sürgősségi helyzettel nem állunk szemben. A 221-es törvény nem átgondolt, a törvényalkotó a kárpótlások mértékének megállapítását teljes mértékben a bíró kezébe adja, anélkül, hogy pontos kritériumokat adna támpontul azok meghatározásában.

Az erkölcsi kompenzáció amúgy is kényes kérdéseket vet fel, főleg a kárpótlások nagyságának megállapítása miatt.

²⁷Románia Alkotmánya. 15. cikkely, 2. bekezdés:

A törvény csakis a jövő tekintetében rendelkezhet, kivéve a kedvezőbb büntető vagy szabálysértési törvényt.

²⁸ Polgári Törvénykönyv. 1. cikkely:

A törvény a jövőre vonatkozóan rendelkezik, nincs visszaható ereje.

5. Az Orășel-ügy

A kárpótlások nagyságának megállapításánál jó viszonyítási pontnak bizonyulhat a 221-es törvény meghozatala előtti Orășel-ügy.

2003-ban **Lucian Orășel beperelte a román államot, és kártérítést követelt az 1957-1964. között letöltött börtönbüntetéséért.** Követelését a Büntetőeljárás törvénykönyv 504-507. cikkelyére és a Polgári törvénykönyv 998-999. cikkelyére alapozta. Orășelt 1957-ben a Büntető Törvénykönyv 327. cikkelyének 3. bekezdése alapján a Bukaresti Katonai Törvényszék nyilvános lázítás vétségével 8 év fegyházbüntetésre ítélte.

A 2006-ban a Bukaresti Törvényszék Polgári Szekciója az 1609-es számú ítélet alapján az államot 250.000 euró kártérítésre kötelezi.

Az ügy végül a Legfelsőbb Ítélo- és Semmítőszékig jut, amely részben módosítja a Törvényszék ítéletét, és a kárpótlás végső összegét 500.000 euróban állapítja meg.²⁹

6. Társadalmi kihatás

A 221-es törvény elméletileg több ezer román állampolgárt érint, és az állam költségvetése nem készült fel egy ilyen jellegű és mértékű kiadásra.

A törvény meghozatala elismerésre méltó, hiszen a rendszerváltás után húsz évvel az állam végre megteszi a megfelelő lépéseket a politikai elítéltek kárpótlása és rehabilitálása érdekében.

A tüzetesebb vizsgálat során viszont rájövünk, hogy a külső máz mögött elvesz a valódi jó szándék, és ismét bebizonyosodik, hogy az elméletben csillogó jogszabályok gyakorlatban nem mindig valósítják meg az általuk kitűzött célt.

7. Kinek jár az erkölcsi kárpótlás?

A hozzátartozók jogérvényesítésének problémája

Egy másik nagyon fontos jogalkalmazói kérdés a hozzátartozói igényekre vonatkozik.

A személyt ért jogsérelem esetén a hozzátartozó igényelhet-e vagy nem vagyoni kártérítést saját személyiségi jogainak sérelme alapján?

A személyiségi jogok a személyhez tapadnak. A halál pillanatában a személy elveszíti jogképességét. Ebből következik, hogy a személyiségi jogok nem örökölhetőek. A

²⁹ A www.juridice.ro honlap alapján.

hozzátartozók saját személyiségi jogaik sérelmeire vonatkozóan követelhetnek kártérítést, nem pedig a hozzátartozójukat ért károkért.

Az erkölcsi károk jellemzően a konkrét károkozó és károsult viszonylatában keletkeznek. A jogsértő a sérelmet szenvedett fél személyéhez fűződő jogait sérti meg, aminek következtében a károsult valamilyen nem vagyoni hátrányt szenved el. A kárkötelem elemeinek körében az okozati összefüggés elsődlegesen a jogsértő magatartás és a személyiségi jogi sérelem között kell, hogy fennálljon. Vannak azonban olyan helyzetek, amikor a jogsértő magatartás következtében kívülálló személyek is nem vagyoni sérelmet szenvednek.³⁰ Ilyenkor a károkozó a jogsértés során nem kerül közvetlen kapcsolatba az igényérvényesítő féllel. Az oksági összefüggés megtalálásához olyan hivatkozási alapra van szükség, amely által meghatározható az ok és okozat kapcsolata a jogsértő más ellen irányuló magatartása és a kívülálló nem vagyoni sérelme között.

Azt kell vizsgálni tehát, hogy a káresemény milyen negatív hatást gyakorolt a hozzátartozóra, hogyan befolyásolta annak életét.

Ebben az esetben a hozzátartozói igényeket többek között a következő személyiségi jogok sérülésére lehet alapozni:

- harmonikus, kiegyensúlyozott családi élethez való jog
- egészséges személyiségfejlődéshez való jog
- családban való nevelkedéshez, családi együttéléshez való jog.

Jogos például azon családtagok követelése, akik rokonuk elítélése miatt megszégyenítésnek, üldöztetésnek voltak kitéve a rendszer részéről, és hazaáruló családnak voltak kikiáltva.

A román jogelmélet és joggyakorlat sokáig nem ismerte el a szeretett személy elvesztése vagy súlyos megbetegedése által kiváltott lelki kár esetén erkölcsi kártérítés megítélését, így kártérítést csak a közvetlen, elsődleges károsult számára ítélt meg a bíróság.

Először a két világháború közti joggyakorlat alapján részesülhetett erkölcsi kártérítésben a közvetett, másodlagos áldozat, akinek szoros kötelék meglétét kellett bizonyítania az áldozattal (például gyerek-szülő kapcsolat), illetve azt, hogy a károk kihatással vannak saját személyiségi jogaira, például becsületére, jó hírnevére.

³⁰ Dr. Fézer Tamás: Az erkölcsi károk megtérítése *de lege lata* és *de lege ferenda* (PhD értekezés). Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2008., 188. oldal.

A forradalmat követően a joggyakorlat elismeri a szeretett személy elvesztése vagy súlyos megbetegedése által kiváltott lelki kár esetén nyújtható kárpótlást, viszont nem foglal állást arra az esetre vonatkozóan, amikor az elsődleges áldozat túléli a kárt.³¹

A törvény vizsgálatakor nem tűnt logikusnak számomra, hogy a hozzátartozó miért ne nyújthatná be követeléseit a saját maga által elszenvedett erkölcsi károkért még a családtagja élete folyamán?

A magyarázat csakis az lehet, hogy a törvény valójában nem is ismeri el a hozzátartozói igényeket.

A hozzátartozói igények nem jelentenek klasszikus értelemben vett jogutódlást. Következésképpen az 5. bekezdés 1. cikkelyének a) betűjénél megjelölt kárpótlás nem értelmezhető hozzátartozói igényként. A törvényhozó által elkövetett hibáról van itt szó, amely által lehetővé válik a családtagok számára, hogy a rokonuk által elszenvedett erkölcsi kárért nyerjenek kárpótlást. Ez egy jogi értelemben vett logikai zavar, amelyre *A polgárjogi, családjogi, munkaügyi és társadalombiztosítási joggyakorlat-egyesítő Tanács* is felfigyelt.

A Tanács 2009. november 11-én tartott ülésén a résztvevő bírák többségi véleménye alapján a rokonok csak az általuk elszenvedett károkért követelhetnek erkölcsi kártérítést.

A törvény 5. bekezdés, 1. cikkelyének a) betűje viszont nem mondja ki ezt nyomatékosan. Az „elszenvedett kár” szószerkezet többféle megközelítésre, értelmezésre ad lehetőséget, hiszen nincs pontosan kifejezve, hogy a ki által elszenvedett kárról van szó. A cikkely egyik értelmezése alapján tehát a hozzátartozói jogok csak a családtag halála után érvényesíthetőek.

Ez alapján nem érvényesíthetik hozzátartozói igényeiket azon rokonok, akik például az életben lévő családtag egykori bebörtönzéséből kifolyólag szenvedtek el erkölcsi károkat.

A jelenlegi zavaros helyzet megoldása a Legfelsőbb Ítélo- és Semmítőszékhez (ÎCCJ) benyújtott jogegységesítési folyamat által válhatna lehetővé. A Legfelsőbb Ítélo- és Semmítőszék döntése biztosítaná a törvény egységes értelmezését és alkalmazását az ország egész területén.

Fontos lenne tehát leszögezni, hogy az erkölcsi károk terén a 221/2009-es törvény elismeri-e a hozzátartozói jogokat, vagy sem. Amennyiben lehetőséget ad a hozzátartozóknak saját követeléseik érvényesítésére, fel kell számolni a köztük történő megkülönböztetést, és a törvény által megjelölt rokoni kapcsolatban lévő hozzátartozók mindegyikének biztosítani kell

³¹ Serghei Vahnovan: Prejudiciul moral prin rigoșeu.
http://revcurentjur.ro/arhiva/attachments_200512/recjurid051_210F.pdf.

a jogérvényesítés lehetőségét az általuk elszenvedett erkölcsi károkért, attól függetlenül, hogy a politikai elítélést elszenvedett családtag életben van-e vagy sem!

A 221/2009-es törvény 5. cikkelye esetében tehát valószínűleg fogalomzavarral állunk szemben a másodlagos áldozatok kárpótlási joga és az örökösi jogok között.

A személyhez fűződő jogok, mivel kizárólag az adott személyhez köthetők, nem anyagi jellegűek, nem örökölhetők, nem ruházhatók át, csak maga a jogosult érvényesítheti őket.³²

A megsértett jog személyes jellegéből kifolyólag az elsődleges áldozat erkölcsi kártérítés iránti keresete nem ruházható át az örökösökre. A román joggyakorlat alapján azonban az örökösök folytathatják az elhunyt által erre vonatkozóan kezdeményezett pert. Ez viszont nem perbeli jogutódlás, mert ez esetben egy már megindult perbe lép be az eredeti fél helyett a hozzátartozó.³³ A másodlagos áldozatok viszont csak saját személyiségi jogaik sérelmeiért igényelhetnek kárpótlást.³⁴

A hozzátartozói igények elismerése esetén felmerül az a kérdés is, hogy igényelhet-e erkölcsi kárpótlást egyidejűleg több hozzátartozó?

A hozzátartozói igények természete alapján erre a kérdésre csakis igenlő választ adhatunk. Ebben az esetben a károkozó, az állam, egyszerre több személlyel szemben válik felelőssé, attól függetlenül, hogy jogellenes magatartása közvetlen módon egyetlen személy ellen irányult.

Külföldi vonatkozások

Az európai államok jogalkotása és bírói gyakorlata számos megoldást dolgozott ki a hozzátartozói igények kezelésére. A kifejezett elismeréstől a kodifikált elutasításig különböző álláspontokkal találkozhatunk.³⁵

A belga jog a taxációs rendszert érvényesíti, és kizárólag a hozzátartozó halála esetén ismer el fix összegű kártérítést. A gyermek, a szülő és a házastárs 10.000 euró összegű kártérítésre tarthat igényt. Ehhez pusztán rokoni minőségük igazolása szükséges.³⁶

³² Dr. Fézer Tamás: A nem vagyoni kártérítés megítélésének új irányai. A Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának honlapja:http://jog.unideb.hu/documents/tansegklet_nem_vagyoni_2009.pdf.

³³ idem.

³⁴ Serghei Vahnovan: Prejudiciul moral prin rigoșeu.
http://revcurentjur.ro/arhiva/attachments_200512/recjurid051_210F.pdf.

³⁵ Dr. Fézer Tamás: Az erkölcsi károk megtérítése de lege lata és de lege ferenda (PhD értekezés). Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2008., IV. fejezet, 193-200. oldal.

A **német jog** a nem ismeri el a hozzátartozói igényeket. A hozzátartozók csupán a vagyoni „károkat” téríttethetik meg a károkozóval. Ide tartoznak például a temetési költségek és a családfenntartó elvesztése miatti bevételkiesés. A német jog határozott tagadása azzal magyarázható, hogy a fájdalomdíj német koncepciója nem a károkozás alaptételéből indul ki, hanem csak a Bürgerliches Gezetzbuch 823. cikkelyében meghatározott, jogilag védett érdekek sérelmének esetében ismeri a fájdalomdíj alkalmazhatóságát. Ez a fájdalomdíj elégtétel szerepét tölti be. A hozzátartozó csak akkor tarthat igényt erkölcsi kártérítésre, ha a gyász egészségkárosodást is eredményez, ugyanis a testi épség, egészség megsértése a védelemben részesített jogtárgyak között található.³⁷

A **francia joggyakorlat** alapján a hozzátartozók jogosultak kártérítésre, amennyiben bizonyítani tudják a saját fájdalmaik és a hozzátartozóikat ért jogsértés közötti okozati viszonyt. Az okozati összefüggés megléte esetén a rokonok párhuzamosan, egymás mellett is részesülhetnek erkölcsi kártérítésben. A francia modell hiányossága, hogy a tényleges érzelmi kötődés meglététől függetlenül, csupán a hozzátartozói minőség alapján megítélhető a kártérítés. A francia joggyakorlat szerint ugyanis a hozzátartozó elvesztése önmagában olyan mértékű lelki szenvedést okoz, ami külön bizonyítás nélkül is erkölcsi kárként értékelhető. A kártérítés megítéléséhez nem szükséges kóros elmeállapot, pszichés elváltozás bizonyítása.³⁸

A francia modellel szemben az **angolok** jogértelmezése alapján az erkölcsi károk megítélésében az érzelmi kapocs a döntő szerepű, nem a rokoni tényező. Így akár a jó szomszéd vagy az eltartó is részesülhet kártérítésben, ugyanakkor azon hozzátartozók, akik nem tudják hitelesen bizonyítani az érzelmi viszony meglétét, kikerülhetnek a kártérítésre jogosultak köréből. Az emocionális kapcsolat meglétének bizonyításánál figyelembe veszik a kapcsolattartás rendszerességét, és azt is, hogy a kártérítést igénylő hozzátartozó életvitele során az elsődleges áldozat milyen szerepet töltött be. Az angolszász *secondary victim* koncepció alapján tehát az okozati összefüggés szorosra fűzéséhez az elsődleges és másodlagos áldozat közötti *érzelmi kapcsolat* bizonyítása szükséges.³⁹

³⁶ Dr. Fézer Tamás: Az erkölcsi károk megtérítése de lege lata és de lege ferenda (PhD értekezés). Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2008., IV. fejezet, 193-200. oldal.

³⁷ idem.

³⁸ Dr. Fézer Tamás: Az erkölcsi károk megtérítése de lege lata és de lege ferenda (PhD értekezés). Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2008., IV. fejezet, 193-200. oldal.

³⁹ Dr. Fézer Tamás: Az erkölcsi károk megtérítése de lege lata és de lege ferenda (PhD értekezés). Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2008., VI. fejezet, 259. oldal.

Jóvátételi intézkedések a volt kommunista országokban

Az egykori szovjet fennhatóság alatt álló volt kommunista államok legtöbbje a kommunizmus politikai foglyainak kártalanítását lehetővé tevő jóvátételi intézkedéseket vezetett be.

1991 novemberében **Oroszország** a volt politikai foglyok rehabilitálására vonatkozó törvényt fogadott el.

A „Rehabilitációs Törvény”, azaz Az elnyomás áldozatainak rehabilitációjára vonatkozó törvény célja az áldozatok polgári jogaikba való visszahelyezése, illetve kárpótlás az elszenvedett erkölcsi és anyagi károkért.

A Rehabilitációs Törvény meghatározása alapján a politikai elnyomás az állam által politikai indokból hozott lépésekre vonatkozik, amelyek korlátozzák, vagy teljesen eltörlik az emberi jogokat és szabadságokat.

A politikai elnyomás különbözőképpen valósulhat meg: szabadságvesztés, pszichiátriai intézetekben való kényszerkezelés, az állampolgárságtól való megfosztás, deportálás, kényszermunka, az országból való kiutasítás, száműzetés.

A Rehabilitációs Törvény azon személyek esetében alkalmazható, akik 1917-től kezdődően a Szovjetunió által gyakorolt politikai elnyomás áldozatai voltak.

A törvény kárpótolja azokat, akiket politikai okokból bűncselekmény elkövetéséért ítélték el, vagy olyan közigazgatási intézkedéseket rendeltek el ellenük, amelyek előírják a száműzésüket, deportálásukat, kényszermunkát, pszichiátriai kényszerkezelést, illetve jogaik és szabadságaik korlátozását.⁴⁰

A **horvát** politikai foglyokra vonatkozó törvény alapján jóvátételre jogosultak az 1918. december 8. (a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság megalakulása) és 1991. október 8.

(Jugoszlávia felbomlását követően Horvátország függetlenné válásának dátuma) között bebörtönzött személyek. A volt politikai foglyok kárpótlásban részesülnek a börtönben töltött időszakért, és azért a periódusért is, ameddig a börtönbüntetés letöltése után biztos álláshoz jutottak.⁴¹

⁴⁰ Neil J. Kritz (ed.): Transitional Justice. Volume II: Country studies. Russia. The Law on Rehabilitation. Library of Congress Cataloging-in-Publications Data, 1995.

⁴¹ Neil J. Kritz (ed.): Transitional Justice. Volume II: Country studies. The Law on Rehabilitation. Library of Congress Cataloging-in-Publications Data, 1995.

Az **albán** kormány a túl kis költségvetésre hivatkozva a volt politikai foglyok számára havi maximum 50 euró nagyságú pótlékot tud biztosítani.⁴²

Magyarországon az 1992. évi XXXII. törvény szerint azok, akiket 1939. március 11. és 1989. október 23. között életüktől vagy szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak - ebbe a körbe tartoznak az 1956-osok is -, kárpótlásban részesültek.⁴³

Ezt a törvényt erősítette meg, illetve egészítette ki az 1997. évi XXIX. törvény, amely az élet elvesztéséért kárpótoltak körébe bevonta a hadiárvékat is. A magyar Országgyűlés a 2006. évi XLVII. törvény megalkotásával az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlásának érdekében a kárpótlás határidejét ismételten megnyitotta, 2006. július 31-dikéig.

Az 1992. évi XXXII. törvény alapján kárpótlás illette meg e törvényben meghatározott esetekben azokat a személyeket, illetőleg hozzátartozóikat, akiket 1939. március 11. és 1989. október 23. között az életüktől vagy szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak.

A kárpótlás követelése a következő sérelmek esetén volt lehetséges: az élet elvesztése, szabadságelvonás, illetve szovjet kényszermunkára hurcolás. A törvény értelmében vagyoni kártérítés volt kérhető a tulajdoni és bérlakás végleges elvételével okozott sérelmek esetén is.

A törvény 4. cikkelye értelmében kárpótlásra jogosult az a személy, aki:

- a) magyar állampolgár;
- b) a sérelem elszenvedésekor magyar állampolgár volt;
- c) nem magyar állampolgár, de a törvény hatálybalépésekor életvitelszerűen él Magyarországon, vagy haláláig életvitelszerűen Magyarországon élt.

Láthatjuk, hogy az 1992. évi XXXII. törvény nem terjed ki az 1956-os forradalom erdélyi magyar szimpatizánsai és résztvevői által elszenvedett sérelmek jóvátételére. Ez érthető, hiszen a kár a károkozót kötelezi jóvátételre, a forradalom erdélyi szimpatizánsainak meghurcoltatásáért pedig nem más a felelős, mint a román állam.

Így az erdélyi “szabadságharcosok” számára a 2009. évi 221. törvény nyújtja a jogi alapot sérelmeik kárpótlására.

⁴² A www.bbc.co.uk alapján.

⁴³ A Magyar Politikai Foglyok Szövetségének honlapja alapján: <http://www.pofosz.hu>.

A törvény jelentősége

A 2009. évi 221. törvény célja a kompenzáció, kárpótlás a politikai jellegű elítélések, illetve közigazgatási intézkedések következtében elszenvedett erkölcsi és anyagi károkért. Ugyanakkor lehetővé teszi az áldozatok rehabilitálását, jogaikba való visszahelyezését.

A kártérítés az „értékfelfogás” tükré: megjeleníti, hogy az emberi személyiség mely megnyilvánulásait és mely emberi jogokat tekint jogi eszközökkel is védelemre méltó értéknek a társadalom.⁴⁴

A 2009. évi 221. törvény az állam „bocsánatkérése” a kommunista rendszer által meghurcolt, igazságtalanul megbüntetett emberektől.

Az ember személyiségének, belső világának egyik legfontosabb jogosultságsoportját adja a becsület és a jó hírnév, különösen, ha ezt összekapcsoljuk azzal, hogy a társadalom adott személyről kialakult értékítéletét döntő mértékben ezek a jogok testesítik meg.⁴⁵

A törvény jelentősége ezáltal éppen abban rejlik, hogy az áldozatok hivatalosan is „feloldozást” nyernek az igazságtalan elítélés alól, és kárpótlásban részesülnek a becsületük, jó hírnevük ellen elkövetett sérelmekért.

Az áldozatok nagy többségének a politikai jellegű elítélések eltörlése, illetve a megtorló intézkedések törvénytelenységének elismerése nagyobb jelentőséggel bír, mint az esetleges pénzbeli kárpótlás.

⁴⁴ Fuglinszky Ádám: Az európai kártérítési jog néhány jogelméleti alapkérdése. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának honlapja: <http://www.jak.ppke.hu>.

⁴⁵ Dr. Fézer Tamás: Az erkölcsi károk megtérítése de lege lata és de lege ferenda (PhD értekezés). Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2008.

Bibliográfia

1. Dr. Fézer Tamás: Az erkölcsi károk megtérítése de lege lata és de lege ferenda (PhD értekezés). Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2008.
2. Dr. Sipos Ferencz: A nem vagyoni kártérítés jogalapja az alkotmánybírósági határozatok és az ítélkezési gyakorlat tükrében. Dolgozat. Budapest, 2002. április.
3. Dr. Tattay Levente: A személyhez fűződő jogok magánjogi védelmének áttekintése. Közjegyzők Közlönye 2003/7-8. szám.
4. Florin Streteanu: Tratat de drept penal. Partea generală. Volumul I. Editura C.H. Beck, București, 2008.
5. Fülöp Mihály: Sztálin adománya. A Tismăneanu jelentésről. Jakabffy Elemér Alapítvány elektronikus könyvtára.
6. Hegedűs Sándor, Kiss András, Nemes István: Román-Magyar jog szótár. Második kiadás. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2006.
7. Hegyi Noémi: A szovétai forradalmárok, 1956. XIV. Diákévkönyv, Tinivár kiadó, Kolozsvár, 2007.
8. Herman Cousy, Dimitri Droshout: Damages for non-pecuniary loss in a comparative perspective. W.V. Horton Rogers (ed.).
9. Köles Tibor: A nem vagyoni kár. HVG ORAC, Budapest, 1997.
10. Lamm Vanda, Peschka Vilmos: Jogi Lexikon. KJK-Kerszöv, Jogi és Üzleti Kiadó Kft.
11. Lábady Tamás: A nem vagyoni kártérítés funkcióiról. Biztosítási szemle 1991/ 11-12. oldal.
12. Liviu Pop: Drept civil român. Teoria generală a obligațiilor. Lumina Lex, Bukarest, 2000.
13. Mitru Carmina: Aspecte privind repararea daunelor morale în jurisprudența instanțelor naționale și jurisprudența C.E.D.O. Revista de științe juridice 1/2006.
14. Nagy Csongor István: A romániai kisebbségi jog 1945 és 1989 közötti történetének tendenciái, különös tekintettel a romániai magyarság történetére (I.). Jakabffy Elemér Alapítvány elektronikus könyvtára.
15. Neil J. Kritz (ed.): Transitional Justice. Volume II: Country studies. Library of Congress Cataloging-in-Publications Data, 1995.
16. Petrik Ferenc: Kártérítési jog. HVG ORAC, Budapest, 2002.
17. Raportul final al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România. București, 2006.
18. Stéphane Courtois, Nicolas Werth, Jean-Louis Panné, Andrzej Paczkowski, Karel Bartosek, Jean-Louis Margolin: A kommunizmus fekete könyve : Bűntény, terror, megtorlás. Nagyvilág Kiadó, Budapest, 2000.

Internetes források

- www.retrocedari.com. Hozzáférve: 2010. április 6., 11:10.
- <http://www.romanalibera.ro/actualitate/justitie/cel-mult-10-000-euro-pentru-fostii-detinuti-politici-182129.html>. Hozzáférve: 2010. április 6., 12:10.
- <http://www.batki.info/UGYVED/ugyved-karteritesi-jog.html#merteke>. Hozzáférve: 2010. április 6., 13:30.
- http://www.union.hu/fogalomtar/fogalomtar_lem_aloldal/5813. Hozzáférve: 2010. április 6., 14:35.
- <http://lucian-cosmin.blogspot.com/2008/03/juris-aciunea-civil-despgubiri-morale.html>. Hozzáférve: 2010. április 6., 15:35.
- <http://www.ajk.elte.hu/TudomanyosProfil/Kiadvanyok/elektronikus/themis/2003/SiposPeter-Karterites.pdf>. Hozzáférve: 2010. április 10., 20:00.
- http://jog.unideb.hu/documents/tansegdlet_nem_vagyoni_2009.pdf. Hozzáférve: 2010. április 11., 15:29.
- <http://www.crimelecomunismului.ro>. Hozzáférve: 2010. április 12., 16:00.
- http://kvt99.lib.unimiskolc.hu:8080/servlet/eleMEK.server.fs.DocReader?id=318&file=fezert_ert.pdf. Hozzáférve: 2010. április 13., 18:13.
- <http://www.cnsas.ro/documente/memori%C3%A0/Camil%20Demetrescu.pdf>. Hozzáférve: 2010. április 14., 17:00.
- www.jak.ppke.hu/tanszek/polgjog/letolt/7.doc. Hozzáférve: 2010. április 14., 19:00.
- <http://www.szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article,PArticleScreen.vm/id/38643>. Hozzáférve: 2010. április 14., 14:00.
- http://www.csm1909.ro/csm/linkuri/23_12_2009__29345_ro.PDF. Hozzáférve: 2010. április 15., 14:00.
- http://www.mpublic.ro/recursuri/2009_civil/rc_21_07_2009.htm. Hozzáférve: 2010. április 15., 15:00.
- <http://www.ajk.elte.hu/TudomanyosProfil/Kiadvanyok/elektronikus/themis/2003/SiposPeter-Karterites.pdf>. Hozzáférve: 2010. április 10., 20:00.
- <http://vincze.adatbank.transindex.ro/index.php?action=ev&ev=1945>. Hozzáférve: 2010. április 21., 15:00.
- <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html>. Hozzáférve: 2010. április 21., 16:00.
- http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_2000_03/cikk.php?id=306. Hozzáférve: 2010. április 21., 17:00.
- <http://www.jak.ppke.hu/tanszek/jogbolcs/iusphil/letolt/fa.pdf>. Hozzáférve: 2010. április 23., 16:14.
- www.juridice.ro. Hozzáférve: 2010. április 25., 16:19.
- www.bbc.co.uk. Hozzáférve: 2010. április 27., 13:25.
- http://revcurentjur.ro/arhiva/attachments_200512/recjurid051_210F.pdf. Hozzáférve: 2010. április 28., 06:25.
- http://jog.unideb.hu/documents/tansegdlet_nem_vagyoni_2009.pdf. Hozzáférve: 2010. április 28., 06:45.